

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Idealansicht gegen 1910. Die Mietshäuser im Vordergrund sind bis heute erhalten.

Abb. 2: Prag-Smíchov, Plan der Arbeiterkolonie Mrázovka mit der Bezeichnung der Prag-Smíchower Kattun-Manufaktur, ca. 1872/1873, der älteste bekannte Plan der Kolonie. Der Plan stellt das Ausmaß vom Ausbau dar, das aber nie vollzogen wurde (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 001).

Abb. 3: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, das tatsächlich verwirklichte Ausmaß der Kolonie, Lageplan zum J. 1910 (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 4: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Haustyp, ca. 1872/1873 vom ältesten bekannten Plan der Kolonie (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 002).

Abb. 5: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, der verwirklichte Haustyp (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 6: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Lage- und Regulierungsplan der Stadt Smíchov, zusammengesetzt im August 1878 (Ausschnitt). Die angeführte Hausnummerierung zeigt wohl zum Bauvorgang. Drei Häuser an der höchsten Schichtenlinie der Anhöhe noch fehlen (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 7: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Ansicht, wohl 1888 (Quelle: Výzkumný ústav kolejových vozidel [Forschungsinstitut für den Schienenfahrzeugbau]).

Abb. 8: Prag-Smíchov, Arbeiterkolonie Mrázovka, Ansicht von der heutigen Stroupežnického G., gegen 1900 (Quelle: Výzkumný ústav kolejových vozidel [Forschungsinstitut für den Schienenfahrzeugbau]).

Abb. 9: Prag 5-Smíchov, die von der Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag in Jahren 1896, 1898, 1909 als Erweiterung der Arbeiterkolonie erbauten Häuser in der Mrázovka-Gasse, 2014 (Foto Autor).

Abb. 10: Prag 5-Smíchov, Ansicht der Anhöhe Mrázovka, 2014 (Foto Autor).

Abb. 11: Prag 5-Smíchov, Situation der ehemaligen Arbeiterkolonie, 2013. Die Straßenführung der verschwundenen Bebauung ist in den Parkwegen weiter deutlich (Quelle: Geoportal Prag).

Abb. 12: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Idealansicht, 1910 (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 13: Prag-Holešovice, Plan der Arbeiterkolonie in Bubny, von der Firma Prag-Smíchover Kattun-Manufaktur, wohl 1872/1873, der älteste bekannte Plan der Kolonie. Der Plan stellt das Ausmaß vom Ausbau dar, das aber nie vollzogen wurde (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 003).

Abb. 14: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, das tatsächlich verwirklichte Ausmaß der Kolonie, Lageplan zum J. 1910. Drei Häuser in der Jeronýmova G. sind schon abgerissen (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 15: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Haustyp, ca. 1872/1873 vom ältesten Plan der Kolonie (Quelle: Technisches Museum Wien, 8 Museumsarchiv [Bild- und Planarchiv], Inv.-Nr. BPA-006618, 004).

Abb. 16: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, der verwirklichte Haustyp (Quelle: Die Gesellschaft zum Baue von Arbeiterwohnungen in Prag, 1911).

Abb. 17: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Lage der Kolonie, Parzellierungsplan von Holešovice-Bubny, 1880-1881 (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 18: Prag-Holešovice, Arbeiterkolonie in Bubny, Blick vom 1. Obergeschoss der Bürgerschule Na Manínách, Foto František Fink, 1906 (Archiv der Hauptstadt Prag).

Abb. 19: Prag-Holešovice, die schon reduzierte Arbeiterkolonie in Bubny, Orientierungsplan der Hauptstadt Prag, 1938 (Quelle: Institut für die Entwicklung und Planung der Hauptstadt Prag, Registratur).

Abb. 20: Prag 7-Holešovice, letzte Häuser der Arbeiterkolonie in Bubny, Foto 1975 (Quelle: Geoportal Prag).

Abb. 21: Prag 7-Holešovice, Situation der Stelle der Arbeiterkolonie in Bubny, Foto 1989 (Quelle: Geoportal Prag).

(Übersetzung J. Noll)

OBCHODNÍ DOMY BAŤA V PRAZE

ADÉLA DORŇÁKOVÁ

Firma Baťa a její architektura se stala v poslední době předmětem intenzivního badatelského zájmu. Tento unikátní fenomén není zkoumán jen z hlediska dějin samotné firmy, ale i prostřednictvím architektury, která ji reprezentovala. Pravděpodobně nejvíce pozornosti je věnováno rozvoji samotného Zlína, popřípadě firemních satelitů rozmístěných po celém světě. Avšak baťovské stavby nacházející se v podobě obchodních domů v centrech mnoha českých a slovenských měst zůstávaly poněkud stranou. Představováno bylo povětšinou jen několik nejkvalitnějších příkladů, jako je dům na Václavském náměstí v Praze, v Liberci, v Brně, v Bratislavě či v Mariánských Lázních.¹⁾ Důvody jsou nasnadě. Budovy jsou rozptýleny na rozsáhlém území, velká část z nich již svému účelu neslouží a dochovaná dokumentace zdaleka není úplná. Z mnoha desítek staveb se tento článek věnuje osmi, které se nacházejí na území Prahy. V tomto souboru se vyskytují jak objekty notoricky známé, tak i zcela zapomenuté. Jeho podrobný rozbor tak má potenciál přiblížit problematiku baťovských obchodních domů plastičtěji, než kdybychom se omezili na několik významných solitérů. Prostředí hlavního města navíc dovoluje sledovat vstup baťovské architektury do různého urbanistického prostředí a také do odlišných městských částí. V rámci celého tehdejšího Československa zároveň Praha představuje unikátní možnost vzájemného srovnání většího počtu baťovských obchodních novostaveb v kontextu jediného města.²⁾

Firma Baťa, založená v roce 1894, dosáhla až ve 20. letech 20. století takového rozmachu, že mohla přistoupit k výraznější přestavbě Zlína. V roce 1924 vzniklo stavební oddělení, jehož vedoucím se stal Arnošt Sehnal, který zůstal v čele i po založení samostatné společnosti Zlínská stavební, a. s. (1930). Podílel se na mnoha stavbách, ať už továrních či obchodních a administrativních.³⁾ Stavební oddělení mělo pevnou strukturu a návrhovou část byla rozdělena na skupinu architektů a skupinu projekční, do níž byli kromě projektantů zařazeni i rozpočtáři, stavební konstrukce, oddělení normalizace a typizace, rozpisovací oddělení. Část prováděcí byla rozdělena podle úseků, které jim při realizaci náležely.⁴⁾ Celá velmi propracovaná struktura stavebního oddělení, posléze společnosti Zlínské stavební, a. s., vedla ke standardizaci až určité sériovosti. Z toho důvodu lze z dochovaných plánů velmi těžko určit, kdo je vlastním autorem konkrétní stavby, neboť samotné plány mnohdy nesou spíše podpis překreslujícího.

Většina staveb firmy Baťa je postavena jako železobetonový skelet o rozponu sloupů 6,15 × 6,15 m, jež vyplňuje režné, cihlové zdivo, dodávající baťovským areálům charakteristický vzhled. Plášť firemních obchodních domů byl naproti tomu vyveden ve světle šedé, ať již s použitím celoskleněné fasády, nebo omítnuté stěny členěné pásovými či jednotlivými okny. Síť vlastních prodejen firmy Baťa začala vznikat v roce 1917 a rozrůstala se té-

měř geometrickou řadou. V roce 1924 existovalo v Československu 169 prodejen,⁵⁾ o čtrnáct let později již bylo evidováno 2 080 prodejních míst.⁶⁾ Do celkového počtu jsou zahrnuta všechna prodejní místa od malých prodejen po speciálně zbudované novostavby. V roce 1931 článek v Českém deníku Plzeň informoval o tom, že v Praze firma Baťa otevřela již svoji čtyřicátou pobočku, a to v paláci Báňské a hutní společnosti.⁷⁾ Předkládaný článek se však nebude zabývat složitou typologií a variabilitou baťovských prodejen, ale zaměří se na nejvyšší článek hierarchie prodejního řetězce – novostavby obchodních domů (Domy služby).⁸⁾

Obr. 1: Praha 1-Nové Město, čp. 774/6, hlavní fasáda obchodního domu Baťa na Václavském náměstí (foto A. Dorňáková, 2014).

OSM BAŤOVÝCH NOVOSTAVEB

První novostavbou se stal **Dům služby na Václavském náměstí** (čp. 774/6), nacházející se v jeho dolní části, v jižní frontě domů. Zástavba Václavského náměstí, založeného spolu s Novým Městem pražským císařem Karlem IV. v roce 1348, sahala na místě popisované stavby až do 14. století. Již v polovině 17. století se v přízemí domu nacházel průchod mezi dnešním náměstím Václavským a Jungmannovým. Dolní část tehdejšího Koňského trhu byla rušným tržištěm s prodejními kotci.⁹⁾ Námi sledovaný dům, který byl v 1. polovině 19. století již třípatrový, postupně prošel dalšími úpravami. Posléze byla v 1. patře zřízena známá kavárna Boulevard, jejíž prostory byly roku 1919 adaptovány na kosmetický závod pí. Lavecké.¹⁰⁾ Firma Baťa koupila zmíněný dům v roce 1927 pravděpodobně za 5–7 milionů Kč. Ke koupi nemovitosti a k následné novostavbě bylo přikročeno hlavně kvůli nedostačujícím prostorům hlavní prodejny fy. Baťa, která se nacházela nedaleko v domě U Stýblů,¹¹⁾ a zároveň kvůli potřebě reprezentačních kancelářských prostor.¹²⁾ V tomto roce v domě provozovali živnost čtyři nájemníci, v dobovém tisku se spekulovalo, že by mohla pí. Lavecká ve své živnosti pokračovat i v Baťově Domě služby, k čemuž ale nakonec nedošlo.

V téže roce vznikly také první plány stavby, pod kterými je podepsán Ing. Jindřich Svoboda z Trutnova¹³⁾ a ve stejném roce již byla povolena i městským úřadem. Původní návrhy počítaly s 9 až 10 nadzemními podlažími, z nichž poslední 2–3 byly navrženy jako ustupující, a 3 podzemními. Technologickou zajímavostí je fakt, že se nejprve uvažovalo o využití železné konstrukce, avšak nakonec byl zvolen železobetonový nosný skelet tak, jak je v baťovské architektuře běžné.¹⁴⁾ Původní ambiciózní plán, za jeden měsíc starý dům zbourat a za další postavit novostavbu, se nerealizoval. V průběhu následujícího roku došlo k úpravám architektonického řešení. Jako externí architekt byl ke spolupráci přizván autor vedlejšího domu A. Lindta (čp. 773) Ludvík Kysela. Ve stejné době se v plá-

nech objevuje pozměněná dispozice, vertikální komunikace byly přesunuty k domu čp. 775 (dvoje schodiště a tři výtahové šachty mezi nimi) a veřejná pasáž byla umístěna hned vedle této části. Došlo také k redukci podlaží na 8 nadzemních a 2 podzemní.

Původní návrh fasády do Václavského náměstí využíval jen velmi úzké parapety mezi pásovými okny. Ty byly v pozdějších návrzích rozšířeny, aby na nich mohly být umístěny reklamní nápisy. Podle vzpomínek Vladimíra Karfíka stál za přepracováním Kyselova návrhu Josef Gočár, který tak vyhověl Baťovým požadavkům. Mezi dalšími změnami navrhl též odstupňovanou podlahu v přízemí, Baťa však trval na postupně se svažující podlaže, a nakonec tak i Josef Gočár od projektu odstoupil. Dokončil jej až vedoucí stavebního oddělení firmy Baťa Arnošt Sehnal.¹⁵⁾ K bouracím pracím bylo přistoupeno v září 1928 a užívání budovy bylo povoleno 15. 2. 1930, a sice s platností od října předchozího roku.¹⁶⁾ Kvůli nepravidelné parcele a menším nákladům bylo nakonec využito železobetonové konstrukce o třech polích, která byla podepřena válcovými pilíři s průměrem 50 cm v pravidelných rozstupech 6,15 metru.¹⁷⁾

Obě fasády obchodního domu jsou celoskleněné, zavěšené na skeletovou konstrukci. Jak již bylo zmíněno, pásová okna na průčelí do Václavského náměstí byla oddělena opaxitovými horizontálními pásy, na nichž byly umístěny reklamní slogany. Od druhého do pátého patra, téměř v celé šířce budovy, vystupoval z fasády arkýř, který rozšiřoval prodejní plochu. Na fasádě do Jungmannova náměstí si můžeme udělat představu o tom, jak bylo původně navrženo i hlavní průčelí – dělicí parapety jsou minimalizovány a reflektují jen mocnost stropů jednotlivých pater. Ani zde nechybí arkýř ve stejném rozsahu, který se stal typickým znakem prvních pražských baťovských obchodních domů (viz níže). Stejně důležitou složku, jakou bylo architektonické tvarosloví a zvolené materiály, tvořila i reklama. Celá stavba měla zářit i ve večerních hodinách, a z toho důvodu bylo za opaxitovými parapety umístěno

velké množství žárovek. Dokonce nápisy na střeše domu, původně orámované neonovými trubicemi, byly v roce 1935 nasvíceny 10 smaltovanými světlomety, nacházejícími se na okraji střechy, což umožnilo ozářit celý nápis Baťa žlutým světlem. Jednalo se o technickou novinku, která byla toho roku představena odborné veřejnosti v časopise *Architekt SIA*.¹⁸⁾ Umělé osvětlení se však neuplatňovalo jen v noci. Strop v přízemí byl obložen sklem, za nímž bylo instalováno 1 300 žárovek, které svítily po celý den a měly imitovat přirozené, rovnoměrné světlo. Kromě již zmíněných skleněných ploch byl tento materiál použit i v přízemí, které se zcela skládalo z výkladců. Ty rovněž tvořily jednu stěnu veřejné průchozí pasáže.

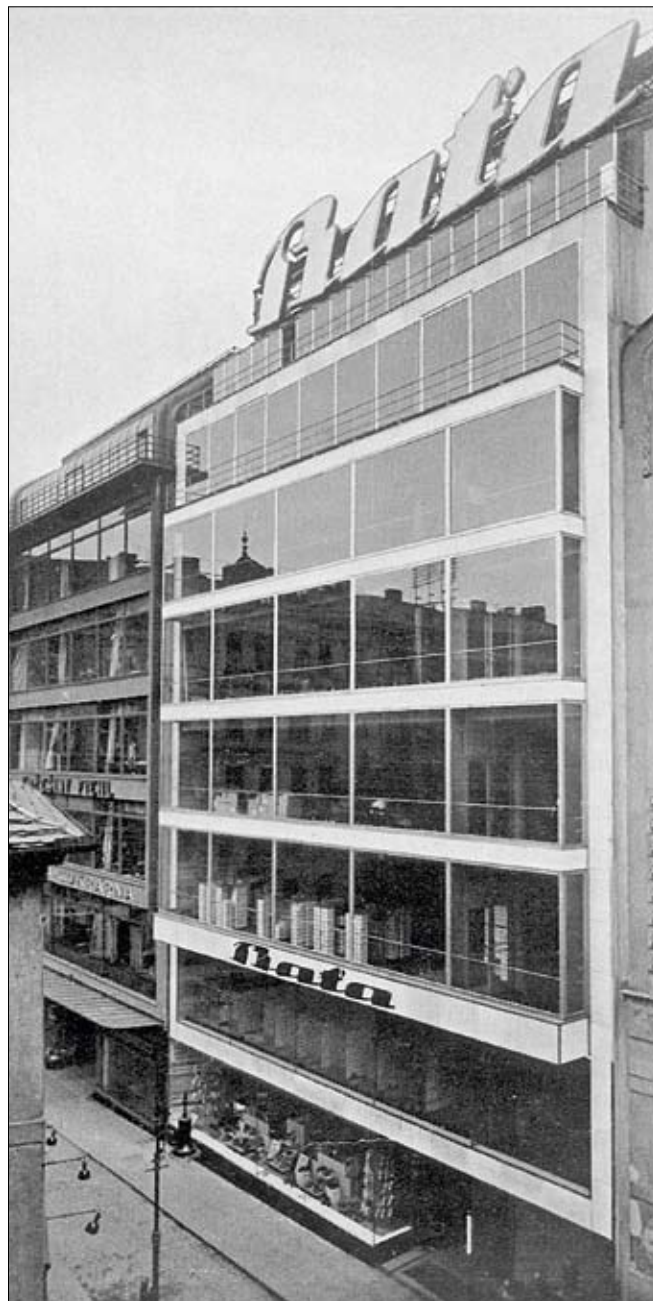
Dům služby na Václavském náměstí měl být jakousi výkladní skříní celé firmy, z toho důvodu i vnitřní vybava byla na nejvyšší technické úrovni. Z mnoha technických fines můžeme zmínit první rychlovýtah pro 12 osob, daný firmou Českomoravská Kolben-Daněk, centrální

klimatizaci či topení, automat na výdej chleba zdarma, fontánky s pitnou vodou nacházející se v průchozí pasáži a bezplatný veřejný telefon.¹⁹⁾ Úpravě interiéru byla věnována nemenší pozornost. Zajímavostí je pečlivost, s jakou byly voleny barvy vnitřní výmalby. Místa, která zůstávala ve stínu, byla natřena světlejšími tóny než části, které byly přímo osvětleny. Důkaz o tom, že výmalba prostor nebyla vedlejším zájmem firmy, dokládá i skutečnost, že tuto oblast dostala na starost přímo architektonická kancelář Josefa Gočára.²⁰⁾

Popisovaná stavba se od pozdějších liší svou orientací čistě na prodejní a administrativní účely, což ilustruje využití jednotlivých pater. Od přízemí do druhého patra se rozkládaly prodejní místnosti, ve 3. patře byly zřízeny pedikúry a lékařská poradna. V dalších dvou podlažích se znovu nacházely prodejní prostory. Pouze šesté patro bylo věnováno kancelářím, konferenční místnosti a také telefonní meziměstské centrále s vlastní telefonní

Obr. 2: Praha I-Nové Město, čp. 774/6: a – fasáda do Jungmannova náměstí (foto V. Tutr, 2014), b – fasáda do Jungmannova náměstí (repro z časopisu *Stavba VIII*, 1929–1930, s. 157);

linkou Zlín-Praha. V patře posledním byla umístěna jídelna a bufet pro zaměstnance i veřejnost, a také čítárna a odpočívárna. Na střeše stála strojovna výtahů, avšak zároveň byla využívána snad i jako sluneční lázně pro personál.²¹⁾ K dokreslení výjimečného postavení tohoto obchodního domu je třeba zmínit ještě dvě kuriozity: v prvním podzemním podlaží bylo umístěno zesilovací zařízení firmy Philips, které přenášelo hudbu po celém domě, což mělo sloužit ke zpříjemnění případného čekání. Druhou, poněkud bizarní novinkou byl přístroj k rentgenování obutých nohou – rentgenové paprsky měly odhalit případnou špatnou velikost zkoušené boty.²²⁾ Baťova první novostavba v Praze se tedy skutečně stala výkladní skříní celé firmy, nebo podle slov samotného majitele „průhledným a mluvícím domem“.²³⁾ Architektura domu měla vyjadřovat ideály společnosti. O úplně první baťovský obchodní dům se však nejednalo, skromné počátky budování vlastních novostaveb můžeme pozorovat např. v Brandýse nad Labem, kde byl v ulici Ivana Olbrachta (čp. 50) v roce 1926 postaven dvoupatrový objekt, který již nese typické znaky, jako je prosklené přízemí, pásové okno v 1. patře a světlá barva omítky.²⁴⁾ Avšak až u pražské stavby bylo dosaženo vysoké kvality i celkové výstavnosti obchodního domu.

Skutečně velký rozmach budování obchodních domů můžeme zaznamenat od roku 1930, a to nejen v Praze, ale po celém Československu. Většina staveb, která se považuje za nejkvalitnější a jež je také nejčastěji reprodukována, vznikla právě ve zmiňovaném období, a sice poměrně krátce po roce 1930. Můžeme sem zařadit přímou napodobeninu stavby na Václavském náměstí v Karlových Varech (Vřídelní ulice), do této doby se též řadí snaha firmy Baťa o zbudování mrakodrapu v Brně, v Kobližné ulici. I typ rohového domu je v tomto souboru zastoupen, a to v Mariánských Lázních (Hlavní třída) a v Kroměříži (Velké náměstí). Mezi výrazné Baťovské solitéry patří též dům v Liberci (Soukenné náměstí), v Ostravě (Masarykovo náměstí) či v Bratislavě (Hurbanovo náměstí). Do roku 1931 byly zbudovány obchodní domy ve většině velkých či dalších významných městech. Architekturu této první vlny výstavby Domů služby lze hodnotit jako velmi progresivní a kvalitní. Do stejného období spadají i dva další, vzájemně si velmi podobné, domy na území Prahy.

První z nich se nachází na dnešní **ulici Husitské** (čp. 109/66). Jedná se o jednu z hlavních komunikací **Žižkova**, která probíhá pod jihozápadním svahem vrchu Vítkova směrem na Kolín. Již v plánech z roku 1840 je patrná jako jedna z mála žižkovských ulic.²⁵⁾ Starší, nižší zástavbu v této části začaly postupně nahrazovat čtyřpatrové činžovní domy. Po stranách Baťovy novostavby se však až do současnosti zachovaly starší dvoupatrové budovy. Pro nový obchodní dům byla vybrána parcela mezi dnešními ulicemi Husitská a Dalimilova, na které stálo několik objektů pocházejících pravděpodobně z 2. poloviny 19. století. Nejvýraznějším prvkem celé zástavby pozemku byl dvoupatrový podsklepený dům se sedlovou střechou, který spoluvytvářel uliční frontu Husitské ulice. Všechny stavby, které se na zmíněné parcele nacházely, byly firmou Baťa zbořeny na konci roku 1930. Nejstarší plány pocházejí z října 1930, schváleny však byly v mírně pozměněné podobě až v květnu 1931.²⁶⁾ Představují čtyřpatrovou podsklepenou budovu se železobetonovým skeletem a plochou

Obr. 3: Praha 3-Žižkov, čp. 109/66, obchodní dům Baťa, konec 30. let (repro z MZA v Brně, SOkA Zlín).

střechou, navrženou na místě staršího domu, na lichoběžníkovém půdorysu. Prodejní přízemí bylo prohloubeno o zadní přístavbu dlouhou 5,5 m. V 1. patře byla zbudována jídelna pro personál, rychlosprávkárna a pedikúra, nad přízemní přístavbou se rozkládala terasa. Ve druhém až čtvrtém patře se rozkládaly byty pro zaměstnance firmy. Komplikovaný svažitý pozemek pro stavbu zapříčinil nutnost vybudování dvou vstupů do objektu. Zatímco zákazníci tak vcházeli do prodejny vstupem situovaným uprostřed přízemí z dnešní ulice Husitské, zaměstnanci využívali výše položeného zadního vchodu z ulice Dalimilovy a procházeli k Domu služby zahradou.

V dobovém tisku se na stavbu dochovaly spíše pozitivní ohlasy kvitující skutečnost, že žižkovští již nemusí vážit dlouhou cestu na Václavské náměstí.²⁷⁾ Z hlediska řešení vnější podoby lze konstatovat, že se obchodní dům na Žižkově měl stát jakousi miniaturou pražské prodejní centrály na Václavském náměstí.²⁸⁾ Průčelní fasáda byla celoskleněná, široká průběžná okna v kovových rámech se nacházela téměř po celé délce stavby. Jednotlivá patra byla oddělena opaxitovými pásy a 1. až 3. patro bylo zdůrazněno plochým arkýřem. Přízemí bylo tvořeno prosklenými výkladci s vchodem ve střední části. Pohled na dvorní fasádu byl určen jen zaměstnancům, z toho důvodu byla zadní část pojata mnohem jednodušeji. Autorství návrhu je v literatuře připisováno Miroslavu Drofovi.²⁹⁾

Společně s domem na Žižkově se začala projektovat další **baťovská stavba**, a sice v **Nuslích**. Dnešní ulice Nuselská (čp. 113/17), kde se zmíněný dům nachází, vznikla kolem roku 1910 a stala se důležitou komunikací spojující Nusle a Michli. Podle regulačního plánu měla být nově plánovaná zástavba třípatrová a nahrazovat převážně

Obr. 4: Praha 4-Nusle, čp. 113/17, obchodní dům Baťa, konec 30. let (repro z MZA v Brně, SOKA Zlín).

přízemní či jednopatrové domy. Ke stejné situaci došlo i v případě Domu služby. Ten byl postaven na místě staršího jednopatrového domu se sedlovou střechou, kde se nacházely přízemní krámy a v patře byty. Dům, pocházející pravděpodobně z 2. poloviny 19. století, byl postaven opět na lichoběžníkové parcele, za ním se rozprostíral dvorek a zahrada. 23. 9. 1930 došlo k posouzení domu magistrátní komisí, která ho popsala jako velmi starý a stavebně a hygienicky nevhodný, rušící vzhled ulice. Z toho důvodu byla následně povolena jeho demolice. Dodatečně byla na novostavbě povolena i plochá střecha, která byla zprvu označena za nevyhovující okolní zástavbě.³⁰⁾ Starší domy Nuselské ulice však nebyly nahrazeny zcela, jak bylo plánováno, ještě dnes se některé dochovaly. Byly však doplněny nejen budovami pocházejícími z období první republiky, ale i panelovou zástavbou z 2. poloviny 20. století.

S demolicí a následnou novostavbou bylo započato v září 1931 a na konci února 1932 bylo povoleno užívání a obývání Domu služby. Jako v případě ostatních baťovských staveb v Praze, i tato byla nakonec postavena v mírně pozměněné podobě vůči schváleným plánům z roku 1930. Třípatrová obdélná budova se železobetonovou konstrukcí téměř zcela vyplnila lichoběžníkový pozemek. Přízemí s dvorním přístavkem dosahovalo hloubky 18 metrů a bylo tvořeno jediným otevřeným prodejním prostorem, který členily pouze tři dvojice válcových sloupů v pravidelném rozestupu. Hlavní vstup do prodejny se nacházel ve středu proskleného parteru, vchod zaměstnanecký u severozápadní štítové zdi. Za tímto průchodem se po jednoramenném schodišti vystupovalo do 1. patra, kde bylo místo plánované společné ložnice žen-zaměstnankyň zbudována správkárna obuvi, pedikúra a třípokojový byt. Ložnice pro personál byla zřízena ve 2. patře a vyžádala si zmenšení dvou bytových jednotek. V posledním podlaží se

nacházela ložnice mužů a opět dva dvoupokojové byty.

Členění celoskleněné uliční fasády bylo velmi podobné jako u výše zmíněné stavby na Žižkově. Na prosklené výkladce bylo použito zrcadlového skla, horní část průčelí byla tvořena pásovými okny, jež byla vyplněna sklem polozrcadlovým. Důležitým prvkem fasády byl plochý arkýř, který vystupoval v úrovni 1. a 2. patra. Prostory mezi okny byly vyplněny miropakem (neprůhledným sklem) či sklem opálovým. Zadní, neveřejná fasáda byla pojata o poznání jednodušším způsobem, členěna pouze podle vnitřního rozvržení různě velkými okny. V 1. patře bylo možno vyjít na terasu, která se rozprostírala nad přízemním přístavkem. Jméno autora v tomto případě není známo, v plánové dokumentaci se objevuje pouze Arnošt Sehnal, záznam sám však jeho autorství nezaručuje.³¹⁾

Zatímco první obchodní dům na Václavském náměstí byl vystavěn jako reprezentativní budova v samotném centru Prahy, dva následující Domy služby vznikly v městských částech, které byly připojeny k Velké Praze až v roce 1922. Mezi léty 1930 až 1931 byly Baťovy obchodní domy budovány ve velkých a významných městech rovnoměrně po celém Československu. Ve zmíněném období vyrostly mimo jiné v Brně, Ostravě, Bratislavě, Mariánských Lázních, Karlových Varech, Kroměříži a Liberci. Právě do tohoto období můžeme datovat i výše popsané domy na Žižkově a v Nuslích. Obecně lze všechny tyto budovy charakterizovat jako kvalitní a výrazné prvky moderní architektury, které vstupovaly do historických center měst. U řadových staveb, náležejících k tomuto souboru, lze obvykle vysledovat odkazy na dům na Václavském náměstí. Pokud však šlo o nestandardní parcelu či umístění, bylo obvykle přistoupeno ke specifickým řešením. Takovými příklady jsou například Dům služby v Bratislavě či v Liberci. Popisované pražské dvojici domů se z produkce baťovských obchodních novostaveb vnějším vzhledem s téměř shodným členěním celoprosklené fasády velmi podobají novostavby v Košicích a v Teplicích přibližně stejného stáří. Zjednodušený typ byl pak zbudován v Roudnici nad Labem a v Kolíně, kde již byl ale prostor mezi pásovými okny vyzděn.

Odklon od architektonického řešení s celoprosklenou fasádou či minimálně velkými pásovými okny můžeme v Praze zaznamenat nicméně již u následující stavby ve **Vysočanech**. V původní malé vesnici, která zaznamenala prudký rozvoj v 2. polovině 19. století, byla hlavní komunikací dnešní ulice Sokolovská, vedoucí do Vysočan od Poříčí přes Karlín. Při této ulici byla v roce 1912 postavena vysočanská radnice, která však nebyla dokončena. Zástavba starých Vysočan byla tvořena převážně přízemními a jednopatrovými domy.³²⁾ Plánovaný blok činžovních domů pod radnicí, který ji nahrazoval a jehož součástí byl i Dům služby Baťa, ale zůstal nedokončen. K téměř úplné demolici původních nízkých domů došlo nakonec až ve 2. polovině 20. století.³³⁾

Obchodní dům Baťa čp. 608/312, jak již bylo zmíněno, byl postaven jako součást většího celku, na parcele, která již byla volná, ale přímo sousedila se starší zástavbou. Objekt byl navržen jako řadový a měla na něj navazovat další budova. První plány od architekta Vladimíra Karfíka vznikly již v červnu 1931 a na základě této dokumentace firma získala povolení ke stavbě 10. 6. 1931. V říjnu ná-

Obr. 5: Praha 9-Vyšochaň, čp. 608/312, bývalý obchodní dům Baťa (foto A. Dorňáková, 2013).

sledujícího roku byl Dům služby dokončen a bylo povoleno jeho užívání a obývání.³⁴⁾ Vznikl řadový pětipatrový objekt s posledním ustupujícím podlažím na železobetonové konstrukci. V přízemí se nacházely prodejní prostory, v zadní části s pedikúrou, v ostatních patrech poté zaměstnanecké pokoje a byty. Do prodejny se vcházelo centrálními dveřmi. V prostoru za zaměstnaneckým vchodem, který byl umístěn při volné štítové zdi, byla chodba vedoucí ke středovému schodišti při dvorním průčelí. V jihovýchodním rohu přízemí se rozprostíral byt správce domu, rozdělený na pokoj, kuchyni a koupelnu, což je mezi pražskými Domy služby zcela výjimečné. Po straně schodiště byla vystavěna výtahová šachta, výtah však nakonec nebyl zbudován a šachta byla přeměněna na komory. V patrech se nacházely obytné prostory různých rozměrů, od pokoje pro svobodné zaměstnance po třípokojové byty s kuchyní, koupelnou a místností pro služku. V 5. ustupujícím patře byly terasy, jak do dnešní Sokolovské ulice, tak do vnitrobloku.³⁵⁾

Uliční fasáda byla tvořena klasicky prosklenými výkladci v přízemí se dvěma vchody posunutými mírně do hloubky dispozice, na něž navazovalo pětiosé průčelí. Tři prostřední osy byly tvořeny většími čtyřkřídly okny, dvě krajní menšími trojdílnými v mělkých rizalitech. V plánech je zřetelné rozdílné barevné a snad i plastické řešení horizontálních meziokenních ploch mezi rizality. Avšak toto řešení se dodnes nedochovalo a nelze ho s jistotou rekonstruovat. Zadní fasáda je opět jednodušší, v úrovni mezi přízemím a 1. patrem se uprostřed nachází malý arkýř, který zvětšoval prostor podesty schodiště. Od arkýře se schodišťová osa mírně zahlubuje a zároveň převyšuje parapet 5. patra a vystupuje z něj. Sám autor vzpomíná na návrh tohoto domu takto: „Půdorys byl velmi avantgardní,

ukazovali ho starýmu Gočárovi a on s tím byl velmi spokojený. Tu fasádu jsem ale trochu zanedbal.“³⁶⁾

I když jsme se v čase posunuli jen o jeden rok (vysočanská stavba byla dokončena v roce 1932), v koncepci obchodního domu došlo k velkým změnám. Pro vnější působení stavby bylo zásadní využití jednotlivých oken a omezení skla jen na přízemní výkladce. Budova tak příliš nevybočuje z řady činžovních domů, se kterými sousedí. Z hlediska baťovských obchodních domů je zcela unikátní, že nebylo celé přízemí využito k prodejním účelům, ale poměrně velkou část zabíral byt správce a rozlehlé schodiště. Osoba správce domu byla zřejmě nezbytná kvůli velkému množství bytů, které se zde nacházely. Oproti předchozím baťovským stavbám v Praze již tedy nebyly služby zákazníkům nabízeny v několika podlažích,

ale výrazně zde převládala funkce obytná. Od skleněného paláce na Václavském náměstí a jeho zmenšenin na Žižkově a v Nuslích se typ Domu služby posunul k téměř výlučně obytnému objektu.

Specifické místo ve výčtu baťovských obchodních staveb v Praze zaujímá novostavba v **Celetné ulici**, čp. 596/15 na **Starém Městě pražském**, a to hned z několika důvodů. Prvním je jistě prostředí, do kterého Baťa vstupoval (součást Královské cesty vedoucí od Králova dvora na Pražský hrad). Druhou neobvyklou okolností je autorství Josefa Gočára, jenž byl odborným konzultantem firmy Baťa. Přestože se může zdát, že je dnes tato stavba jedinou novodobou architekturou v Celetné ulici, není tomu tak. V roce 1867 vznikl dům U Tří mečů (čp. 554) a mezi léty 1883–1884 novorenesanční stavba U Zlatého hřebene (čp. 600). Ze samého závěru 19. století (1896–1897) pochází dům U české orlice Friedricha Ohmanna. Nelze opomenout také výrazný příklad kubistické architektury, dům U Černé Matky Boží pocházející opět od Josefa Gočára.³⁷⁾ Na nepravidelné parcele v prostoru plánované Baťovy stavby, mezi ulicemi Celetnou a Štupartskou, existují doklady o zástavbě již od počátku 15. století. Od poloviny 17. století byl zde stojící dům znám pod názvem U Svaté Kateřiny. Na Langweilově modelu je možno si dovtýčný objekt prohlédnout ještě před jeho zásadní přestavbou. Obě fasády, jak do Celetné, tak do Štupartské, byly dvoupatrové, uprostřed objektu se nacházel pavlačový dvůr. Mezi léty 1842–1850 byla část domu u Celetné ulice ubourána a na jeho místě vznikla třípatrová novostavba. Část původního domu do ulice Štupartské i s dvorní pavlačí zůstala zásahů ušetřena. Počátkem 90. let 19. století byl název této stavby změněn na U Města Paříže a sídlil v něm známý obchodní dům specializující se na ozdobné

Obr. 6: Praha 1-Staré Město, čp. 596/15: a – obchodní dům Baťa, 30. Léta (repro z: MZA v Brně, SOkA Zlín); b – bývalý obchodní dům Baťa na Celetné ulici, hlavní fasáda (foto V. Tutr, 2014).

zboží.³⁸⁾ V dobovém tisku bylo uváděno, že to byla první stavba se železnou konstrukcí v Praze a také jediný objekt v Celetné ulici, který nebyl v době výstavby Domu služeb památkově chráněn.³⁹⁾ To je však informace, o které lze pochybovat vzhledem k výše uvedeným recentním novostavbám v této lokalitě.

Dům čp. 596 zakoupila firma Baťa pravděpodobně už v roce 1929 a následně zřídila v domě U Města Paříže svoji prodejnu. Nejstarší plány na novou budovu vytvořil architekt Josef Gočár o čtyři roky později, v roce 1933, ve spolupráci s baťovskou projekční kanceláří. Vzniklo postupně několik variant. V plánech z října 1933 se například objevuje v přízemí do Štupartské ulice otevřené podloubí a tedy dovnitř zasunutý vchod. Avšak 22. 3. 1934 bylo magistrátem povoleno loubí provizorně zastavět, ovšem s podmínkou, že je výhledově plánováno podloubí zbudovat i u okolních domů a pro tento případ tedy musí být konstrukčně možné přízemí dodatečně otevřít.⁴⁰⁾ Demolice všech starších objektů proběhla pravděpodobně v květnu 1934 a ihned se začalo stavět. Jediné, co se z původní zástavby zachovalo, jsou zasypané sklepy u Celetné, pocházející z poloviny 19. století. Goticko-renesanční klenu-té sklepy u Štupartské byly zničeny. Do konce září byla stavba hotova a bylo povoleno užívání přízemí. V době výstavby fungovala provizorní prodejna zřízená na Ovocném trhu v proluce mezi domy.

Na lichoběžníkové parcele navrhl Josef Gočár železobetonovou konstrukci o třech polích. Třípatrová stavba s ustupujícím podkrovím nebyla zcela podsklepena a přízemí bylo téměř celé otevřené. Vchody pro zákazníky byly umístěny uprostřed obou fasád, avšak zaměstnanci vcházeli do domu vlastním vstupem ze Štupartské. 1. patro mělo též otevřenou dispozici určenou k prodeji, avšak plocha byla zmenšena o světlík při severní straně. 2. patro již mělo podobu dvou uzavřených celků v uličních částech, které byly spojeny úzkým prostorem. V částech do ulic se nacházely byty a pokoje pro zaměstnance, ve spojovací části byly navrženy kanceláře, komunikace byla zajištěna proskleným koridorem. Nezastavěná plocha se oproti 1. patru ještě navýšila. Poslední patro již zcela sloužilo bydlení a podkroví jako skladiště a koupelny. V této úrovni již nebyly obě uliční části navzájem propojeny. V roce 1935 došlo k výraznějším změnám v dispozici a využití jednotlivých pater, které navrhl architekt Emil Ženatý. Byly zbudovány osobní výtahy a ve 2. patře byly vybourány příčky, v části do Celetné zřízena klubová místnost pro zaměstnance a ve Štupartské veřejný bufet a jídelna. Až v roce 1937 bylo uděleno oficiální číslo popisné a stavba byla zkolaudována.⁴¹⁾

Nejvýraznějším prvkem fasády do Celetné ulice byly prosklené výkladce, nad nimiž se rozprostíral pás bílého opaxitu. Nad parterem navrhl architekt dvě řady poměrně úzkých, vysokých francouzských oken, jejichž spojovacím prvkem je tyčové zábradlí. Průčelí do Štupartské dosahovalo až k regulační čáře a tři velké skleněné výklady zde vyplnily téměř celé přízemí. Obchodní dům jako celek se vymyká z řady Domů služby svým půdorysem i celkovou hmotou stavby. Poměrně členitý objekt je zakončen několika typy střech. Uliční trakty mají střechu šikmou, připomínající mansardovou, do níž bylo vestavěno podkroví se třemi vikýři do obou ulic. Tvar střech měl pravděpodob-

ně napomoci začlenění stavby do historického prostředí. Na střechu směrem do Štupartské byla dokonce použita červená krytina.

Jelikož byla upravena pro specifické prostředí Starého Města, lze pro architektonickou podobu tohoto domu najít v baťovské architektuře analogie jen velmi obtížně. Avšak existuje několik Domů služby, které se musely svému okolí také do značné míry přizpůsobit. Příkladem může být novostavba v Bratislavě od Vladimíra Karfíka, která byla upravena a v jedné části výrazně snížena.⁴²⁾ Dalším zajímavým dokladem výrazného zásahu do standardního rozvržení Domu služby je i malá stavba ve Vrchlabí, kde bylo dokonce vybudováno podloubí. Známými ukázkami jsou také budovy v Jihlavě či v Písku, které byly zakončeny sedlovými střechami, pokrytými pálenými taškami.

Následující stavební aktivita firmy Baťa v Praze se ze Starého Města přesunula do **Vršovic**, kde byla vybrána **ulice Moskevská** (čp. 377/27), hlavní komunikace starých Vršovic. Z dnešního pohledu je okolní zástavba obchodního domu velmi nesourodá. Nedaleko se nachází barokní kostel sv. Mikuláše, Rangherka postavená v polovině 19. století a posléze přestavěná na radnici, Husův sbor, sokolovna, ale i funkcionalistický kostel sv. Václava z roku 1930, jenž byl navržen opět Josefem Gočárem.

Dobovým tiskem byl záměr firmy Baťa kvitován s povděkem a nadějí, že dům přispěje k velkoměstskému rázu Vršovic a oživí dosud mrtvý úsek jinak živé obchodní třídy.⁴³⁾ Nikdo se již nepozastavuje nad tím, že na vybraném místě stával čtyřpatrový činžovní dům v dobrém stavu, v jehož přízemí se nejdříve nacházela prodejna firmy Baťa. Na začátku roku 1935 byla povolena jeho demolice a následná novostavba a již na konci téhož roku byly práce hotovy.⁴⁴⁾ Autorem návrhu obchodního domu byl opět architekt Vladimír Karfík,⁴⁵⁾ avšak plány byly v průběhu stavby pozměňovány. Realizovaný dům je řadový, pětipatrový, s posledním patrem ustupujícím, jehož kostru opět tvoří železobetonový skelet, vyzděný cihlami. Přízemní prostor rozšířený o dvorní přístavbu byl podepřen pouze dvojicí válcových sloupů umístěných za sebou. Jeho přední část vyplňovala prodejna, za ní se nacházela pedikúra, lékařská poradna a posléze i rychlosprávkárna obuvi. Při východní štítové zdi se zvedalo jednoramenné schodiště do patra. Prostor horních pater byl využit pouze k bydlení s komfortem, který zaručovaly například prádelna a sušárna.⁴⁶⁾

Uliční průčelí bylo řešeno jako čtyřosé, v 1. patře s většími okny než v patrech ostatních. Mezi přízemím a 1. patrem byl umístěn široký pás mléčného skla uprostřed s nápisem Baťa. Prosklené přízemí i 1. patro byly na fasádě navíc zdůrazněny tmavým orámováním. Dalším výraznějším prvkem je tyčové zábradlí ohraničující terasu 5. patra. Jak bývalo zvykem, hlavní vstup do prodejny byl umístěn ve středu přízemí, vstup pro zaměstnance při východní štítové zdi.

Z obecnějšího pohledu lze říci, že Dům služby ve Vršovicích pokračuje v intencích naznačených u novostavby ve Vysočanech. Jedná se opět o poměrně rozsáhlou stavbu, jejíž funkce je převážně obytná. Až téměř marginálně zde působí prodejna, která zabírá pouze jediné ze šesti podlaží. Prvkem, který není na baťovské architektuře až tak obvyklý, je černé rámování na fasádě, avšak i k němu může-

Obr. 7: Praha 10-Vršovice, čp. 374/27, bývalý obchodní dům Baťa (foto A. Dornáková, 2013).

me dohledat analogie. Na Domech služby Baťa se vyskytovalo například v Bílině či v Hustopečích. Nejblíže srovnání s vršovickou stavbou však můžeme vidět na Baťově domě v Pardubicích. Obě stavby jsou si podobné nejen hmotově, ale i řešením fasády. Jedná se o pětipatrové budovy s posledním ustupujícím patrem, s výrazným orámováním 1. patra. Pardubický Dům služby je také jednou z mála baťovských obchodních staveb, kterou je možno srovnávat s pozdějšími pražskými domy co do velikosti.

Jediný Baťův dům, který se nachází na levém vltavském břehu, byl vystavěn na **Letné**, na **rohu dnešních ulic Milady Horákové a Františka Křížka** (čp. 683/22, katastrální území Holešovice-Bubny). Na místě dnešní budovy stával dům z 2. poloviny 19. století, vystavěný v historizujícím stylu. Dosahoval tří pater a v jeho přízemí se nacházela restaurace a dva krámky. K demolici došlo na jaře 1936 a téměř okamžitě se začalo s novostavbou, která byla již v říjnu téhož roku hotova. Návrh vytvořil baťovský architekt Antonín Vítek.⁴⁷⁾ Dům služby je šesťpatrový, s ustupujícím posledním patrem, postavený na železobetonovém skeletu. Oproti starší zástavbě byl obchodní dům posunut o 5 metrů od ulice Milady Horákové, na novou regulační čáru. Vzniklý prostor vyplnila původně dočasná přístavba tvořená prosklenými výkladci v železné konstrukci, jež byly zapuštěny 2 metry od staré regulační linie a nadstřešeny zasklenou markýzou. Výklady přecházely přes roh budovy až do poloviny boční fasády, do dnešní ulice Františka Křížka. Vchod pro zákazníky byl uprostřed hlavního průčelí, po jeho stranách byly instalovány speciální posuvné výkladce. Z článku, který prezentoval tuto stavbu v časopise *Architekt SIA*, je například možno vyčíst, že byl sokl obložen černými žulovými deskami. Horní část průčelí byla hladká, světle šedá, členěná 6 osami trojdílných oken na hlavní fasádě a 4 osami na boční. Vnitřní rozvržení zůstává obdobné jako u předchozích Domů služby. V přízemí se rozprostírala prodejna, v zadních prostorách zvětšených o dvorní

Obr. 8: Praha 7-Holešovice, čp. 683/22, bývalý obchodní dům Baťa (foto V. Tuř, 2014).

přístavbu byla provozována pedikúra a rychlosprávkárna obuvi. Stejně jako u ostatních domů i zde byl vyčleněn samostatný vchod pro zaměstnance, který byl zbudován při ulici Františka Křížka. Horní patra byla opět monofunkční, využívaná pouze k bydlení pro zaměstnance. Dohromady zde bylo zařízeno 6 třípokojových bytů s kuchyní a koupelnou a 45 pokojů pro svobodné.⁴⁸⁾ Charakteristiku předchozího vršovického domu tedy můžeme vztáhnout i ke stavbě na Letné: architektonicky nepříliš výrazná budova, věnovaná opět převážně bydlení.

Posledním zástupcem ve výčtu obchodních domů Baťa v Praze je **libeňská stavba** v dnešní **Zenklově ulici** (čp. 286/26). Jedná se o hlavní severojižní komunikaci, která prochází starou Libní. Dodnes se zde dochovala i původní zástavba tvořená převážně jednopatrovými domy.⁴⁹⁾ Baťovská stavba byla součástí rozsáhlejší regulace jižní části této ulice. Byla vyprojektována jako řadová, přestože stála na rohové parcele (dnešních ulic Zenklova a U Synagogy). Malá ulice U Synagogy měla být podle tohoto plánu zastavěna, k čemuž však až do současnosti nedošlo. V celém bloku, který byl vymezen ulicemi Zenklova, U Synagogy, Ludmilina a Na Hrázi, se nacházelo množství drobnějších, mnohdy provizorních staveb, které sloužily převážně jako skladiště a dílny. Přímo na místě pozdější Baťovy novostavby však stával rohový dvoupatrový činžovní dům z 2. poloviny 19. století. V přízemí byla restaurace, v patrech se nacházely byty. Na konci roku 1936 byla firmě Baťa povolena demolice i následná novostavba. Již na začátku následujícího roku byl hlášen pád části fasády, a tak bylo magistrátem odsouhlaseno, že novostavba musí stát již do konce roku 1937. Ještě před samotnou demolicí bylo přistoupeno ke změně parcelace zmíněného území. Podle regulačního plánu z roku 1931 zde měly vzniknout čtyřpatrové obchodní a činžovní do-

Obr. 9: Praha 8-Libeň, čp. 286/26, bývalý obchodní dům Baťa (foto A. Dorňáková, 2013).

my a dnešní ulice U Synagogy měla být zastavěna. Ke zboření rohového domu došlo v dubnu 1937 a následně k samotné stavbě. Stavebním referátem bylo ustanoveno, že obě domovní fasády musí být provedeny shodně, protože se jedná prozatím o otevřený blok, kde se pohledově uplatňuje přední i zadní část domu.⁵⁰⁾

Architekt Antonín Vítěk vytvořil návrh pětipatrové stavby, s posledním ustupujícím podlažím. Konstrukce je, stejně jako u ostatních baťovských budov, železobetonová, s válcovými sloupy. Z obdélného půdorysu ve dvorní fasádě vystupují dva pravoúhlé rizality, široké přes jednu okení osu. I zde bylo uplatněno rozšíření prodejního přízemí o dvorní přístavbu. Při uliční fasádě byl parter tvořen zapuštěnými výkladci, které byly nadstřešeny kovovou markýzou. Hlavní vchod byl umístěn doprostřed, vchod pro zaměstnance se nacházel při severní štítové zdi. Pro zdůraznění přízemí se nad markýzou táhl pás opaxitu s nápisem Baťa. Ten však představoval veškeré využití bílého skla na fasádě. Horní část průčelí byla šestiosá, okna ve všech patrech byla totožná, trojdílná. Dvorní fasáda byla sedmiosá, prostřední část byla zdůrazněna pravoúhlými balkony, po stranách byly už zmíněné rizality. Prodejní část v přízemí již nebyla zcela otevřena, ale rozdělena na samostatnou prodejnu, skladiště, pedikúru a rychlosprávkárnu. Zaměstnaneckým vchodem se dalo po jednoramenném schodišti vyjít do 1. patra, kde se nacházely byty pro zaměstnance a společenská místnost s kuchyní. Stejný rozvrh se opakoval i v následujících podlažích.⁵¹⁾

Libeňská stavba dodnes působí poněkud jako torzo původní myšlenky. K zastavění bloku podle plánu z počátku 30. let nikdy nedošlo, holá jižní štítová zeď a recentní budovy v jejím okolí jsou toho důkazem. Jistou neobvyklostí je pečlivější a zajímavější zpracování dvorní fasády, což ale nevycházelo z vlastního rozhodnutí firmy Baťa, ale z podmínek stanovených magistrátem.

AUTOŘI PRAŽSKÝCH OBCHODNÍCH DOMŮ

Architekti, kteří jsou zmiňováni u jednotlivých domů, tvoří poměrně nesourodou skupinu. Odlišuje je jak všeobecná známost těchto osobností, tak i vztah, který měli

k firmě. Jak bylo už naznačeno výše, stavební oddělení firmy Baťa, posléze samostatná společnost Zlínská stavební, a. s., bylo přísně strukturované. Zaměstnání zde nebyli jen architekti, ale i projektanti a inženýři tak, aby dokázali uspokojit všechny požadavky stavitelských plánů zlínské firmy. Baťovské stavby dnes vidíme jako poměrně unifikované, s pevnými pravidly a zásadami, které byly převzaty z tovární architektury a rozšířeny na veškeré stavitelství vznikající pod značkou Baťa. Rastr železobetonové konstrukce byl tedy pevně daný a téměř univerzálně aplikovatelný. Vzhledem k takto nastavenému fungování stavebního oddělení lze poměrně těžko odlišit jednotlivé autorské podíly na konkrétní stavbě. Většina staveb byla tedy dílem projekčního oddělení firmy Baťa jakožto celku, avšak ke specifickým a důležitým úkolům v centru Prahy byly zváni i architekti, kteří nebyli přímými zaměstnanci firmy.

Již první Baťova stavba obchodního domu na Václavském náměstí přinesla spolupráci hned několika významných osobností, u kterých již dnes jejich podíly nelze přesně definovat. Nejstarší plány z roku 1927 pochází od jinak téměř neznámého architekta Jindřicha Svobody, později byl k práci na návrhu přizván Ludvík Kysela (1883–1960), autor sousedního obchodního domu A. Lindta, jenž byl postaven mezi léty 1925–1927, a nedaleko stojícího domu Stýblo čp. 785, který byl dokončen v roce 1929. Ve stejné době byla v ulici Na příkopě podle Kyselova návrhu postavena obchodní a kancelářská budova pojišťovny Praha (později Dětský dům). Kromě toho, že byl Kysela praktickým architektem, působil jako úředník stavebního úřadu hl. města Prahy, posléze pracoval i ve Státní regulační komisi a zabýval se regulací Václavského náměstí.⁵²⁾ Nakonec se ke spolupráci na návrhu prvního Domu služby v Praze připojil i Josef Gočár (1880–1945). Ten se stal v roce 1923 po smrti svého učitele Jana Kotěry nejen jeho nástupcem na postu profesora Akademie výtvarných umění v Praze, ale zaujal i jeho místo jako odborný poradce pro architekturu firmy Baťa a v této funkci setrval až do začátku 2. světové války. Jeho úkolem bylo převážně vypracovávat posudky na nové projekty, avšak vytvořil i několik vlastních návrhů - první na novou zlínskou radnici je již z roku 1920. Získal za něj druhou cenu, ovšem nakonec byl upřednostněn projekt F. L. Gahury. V roce 1929 vytvořil návrh pro „mrakodrap“ zamýšlený v Brně, ale ani v tomto případě neuspěl. Jeho jedinou samostatnou realizací pro firmu Baťa tak zůstává obchodní dům v Celetné ulici.⁵³⁾

Po dvojici architektů, kteří nebyli přímými zaměstnanci firmy, se v Praze prosazuje autor žižkovského domu Miroslav Drofa (1908–1984). Tento absolvent Vyšší stavební průmyslové školy v Plzni byl přijat do firmy Baťa v roce 1928. Pracoval ve stavebním oddělení nejdříve jako asistent a kreslič. Koncem toho roku však získal pozici rozpočtáře na projektech Domů služby a továrních staveb a od počátku 30. let se již objevuje jako samostatný projektant. Na rozdíl od jiných baťovských zaměstnanců ve Zlíně zůstal i po 2. světové válce a věnoval se kolektivnímu bydlení (v roce 1946 navrhl deskové osmietážové chodbové domy a bodové věžové domy o rok později).⁵⁴⁾

Nejméně jasná je otázka autorství u domu v Nuslích. V plánové dokumentaci se objevuje jen jméno Arnošta Se-

hnala, jenž však byl vedoucím stavebního oddělení firmy Baťa a spolupodílel se na velkém množství projektů. Na druhou stranu stavby ve Vysočanech a Vršovicích jsou již spolehlivě připsány Vladimíru Karfíkovi (1901–1996), osobně je v rozhovoru se Z. Lukešem uvedl jako své jediné pražské realizace. Karfík vystupuje jako jedna z nejvýznamnějších osobností, jež spoluvytvářely fenomén baťovské architektury, především spolu s F. L. Gahurou.⁵⁵⁾ Získal výjimečné zahraniční zkušenosti, u světových architektů Le Corbusiera v Paříži a F. L. Wrighta ve Spojených státech. V roce 1929 přijal nabídku firmy Baťa a přestěhoval se do Zlína, kde nastoupil do projekční kanceláře. Jedním z jeho prvních úkolů bylo navrhnout obchodní dům v Brně. Ambiciózní podoba mrakodrapu nakonec kvůli problematickému podloží v blízkosti historické vodoteče nebyla nerealizována. Postavena byla jen spodní šestipatrová část budovy. Karfík zůstal ve Zlíně až do roku 1946 a je kromě jiného autorem i ikonické zlínské jedenaadvacitky, správní budovy firmy Baťa.⁵⁶⁾ Posledním architektem, který navrhl dva nejmladší Domy služby v Praze, je Antonín Vítek (1892–1979). Vystudoval u P. Janáka na Uměleckoprůmyslové škole v Praze a v roce 1930 nastoupil jako architekt k Baťovi. Přestože se jedná o méně známou osobnost, vytvořil pro firmu mnoho návrhů a mimo jiné obsadil 4. místo v mezinárodní soutěži firmy Baťa na rodinný domek v roce 1935.⁵⁷⁾

Přestože baťovská architektura vstupovala poměrně výrazně do jednotlivých částí Prahy, kritika se objevovala spíše výjimečně. Významnější diskuze se rozhořela jen v případě Gočárova domu v Celetné ulici. Vyskytly se hlasy, které upozorňovaly na památné okolí, které by nemělo být zohyzdění moderní stavbou ze skla a betonu, a to hlavně s odkazem na Týnský chrám, v jehož blízkosti taková stavba stát nesmí. Nikdo však tehdy nelitoval domu U Města Paříže, který byl zbourán, i největší kritici moderní architektury uznávali, že je to stavba nevhodná a měla by být nahrazena – avšak objektem, který dobře zapadne do starobylé části Starého Města.⁵⁸⁾ Na druhou stranu se v tisku objevily i články zastávající moderních staveb architekta Ladislava Žáka. Ten byl po odhalení fasády Baťova domu naopak zklamán. Podle něj by se bývala se sousedními barokními domy lépe propojila nepřerušovaná skleněná plocha průčelí. Z výsledné, konzervativnější podoby vinil památkový úřad, který svými omezeními zabránil, aby vznikla skutečně moderní a kvalitní stavba.⁵⁹⁾ U ostatních budov byla většinou tiskem velebena skutečnost, že spolu s novým obchodním domem Baťa přijde do místních částí velkoměstský ruch.

PROMĚNY A ÚPRAVY

Ani kolaudací obchodních domů však jejich vývoj nebyl ukončen. Úpravy, kterých se postupně dočkaly, lze časově rozčlenit do několika skupin. Již velmi záhy po svém dokončení v průběhu 30. let prodělal každý z domů menší úpravy či změny funkcí jednotlivých prostor. Výraznější zásahy do vnější podoby několika staveb se ale objevují až v roce 1938. Na Žižkově a v Celetné ulici byly původně mírně ustupující přízemní výkladce hlavního průčelí odsazeny od uliční čáry, a tím došlo k odhalení dvojice sloupů před vchodem. Vznikla tak hluboká nálevka, která měla

Obr. 10: Praha 3-Žižkov, čp. 109/66, současná podoba bývalého obchodního domu Baťa (foto V. Tutr, 2014).

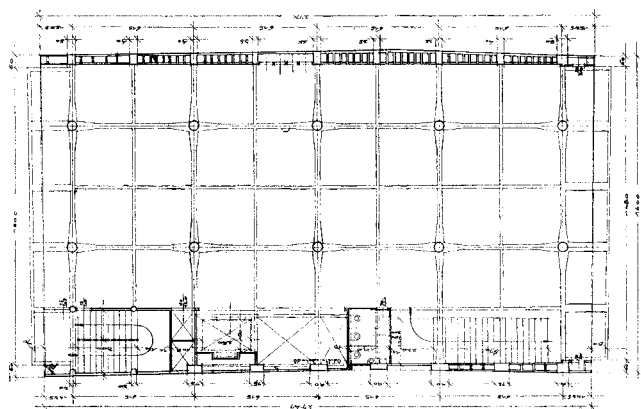
poskytnout více prostoru pro klidné prohlížení zboží ve výkladech a přispět k tomu, aby se zákazník spíše rozhodl pro vstup do prodejny. Ve stejném roce probíhala stavební aktivita i ve Vršovicích. Návrh na prodloužení výkladců severně od prodejny na doposud nezastavěné ploše byl schválen v Libni, nikdy však nebyl realizován. Další výrazných změn se obchodní domy v Nuslích a na Žižkově dočkaly na konci 50. a na počátku 60. let. V obou případech byla prosklená uliční fasáda původně zavěšena na železobetonovou konstrukci. U nuselského domu bylo již od poloviny 50. let upozorňováno na její špatný a nevyhovující stav, a přestože se stejné dokumenty nedochovaly v případě žižkovské stavby, lze předpokládat, že důvody k jejich snesení byly obdobné. U obou domů tak došlo k vyzdění meziokenních prostor a osazení shodných zdvojených dřevěných oken ve čtyřech osách. V obou případech byl pozměněn i rozsah arkýře vystupujícího z fasády, v případě nuselského domu zachovaný jen v úrovni 2. patra, na Žižkově přemístěný

o jedno podlaží výše.⁶⁰⁾ Tato úprava udělala ze zajímavých funkcionalistických obchodních domů zcela tuctové stavby. To snad také zapříčinilo, že nebyly v literatuře zmiňovány, přestože ve své době patřily jistě k výraznějším zástupcům baťovské architektury. Je pravděpodobné, že se v 50. letech nedostatečnou péčí opravdu dostaly do havarijního stavu a rekonstrukce prosklených částí byla nutností. K jejich smutnému osudu však jistě velkým dílem přispěla též tehdejší absence zájmu památkové péče o moderní architekturu, který se v Československu rozvíjel až od 60. let.⁶¹⁾ Existovala jistě i ideologická snaha eliminovat povědomí o firmě Baťa jako kapitalistické společnosti, což dokládá i přejmenování samotného města Zlína na Gottwaldov.

Od 80. let 20. století až do současnosti prošly všechny popsané domy různými úpravami, jež se většinou vázaly na využití prodejního přízemí. Rozsahem se zcela vymyká celková adaptace domu na Letné z roku 1989. Zchátralý a nevyužívaný dům byl upraven na stomatologické středisko, což se dotklo dispozice všech pater.⁶²⁾ Ve stejném roce se rozhodlo i o rekonstrukci domu na Václavském náměstí, který byl následně navrácen svému původnímu majiteli. Došlo k úpravě všech podlaží, která převážně spočívala ve vybourání nepůvodních vnitřních příček a opětovném otevření prodejních prostor. Nejvýraznějších změn se však dočkalo přízemí. Veřejná pasáž byla uzavřena a plocha podlaží byla scelena. Proti zrušení pasáže nejprve vystupoval Útvar hlavního architekta, poté však souhlasil s tím, že bude průchod zachován v průběhu otevírací doby prodejny.⁶³⁾ I vnitřní komunikace byly modernizovány, schodiště byla nahrazena eskalátory. Tuto rekonstrukci lze považovat spíše za kvalitní,⁶⁴⁾ i když zánik průchodu mezi Václavským a Jungmannovým náměstím je zásahem, který porušil uspořádání zažitě a fungující po několik staletí. V letech 2012 a 2013 bylo přistoupeno k zatím poslední rekonstrukci, při níž byly například poškozené skleněné tabule z opaxitu na hlavní fasádě nahrazeny lepeným sklem

Obr. 11: Praha 4-Nusle, čp. 113/17, současná podoba bývalého obchodního domu Baťa (foto A. Dorňáková, 2014).

1. patro

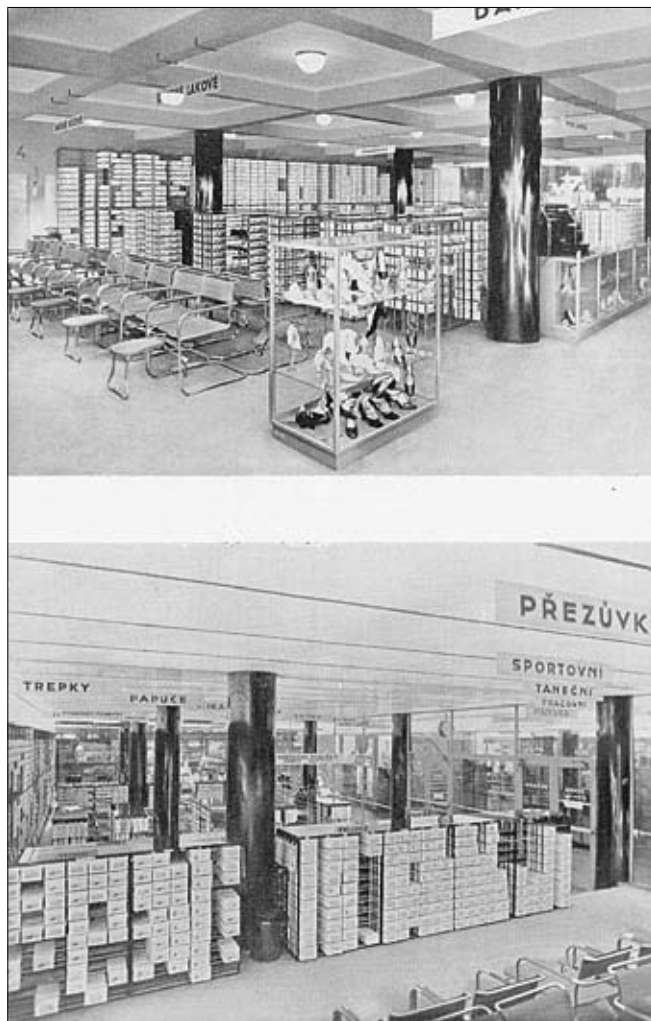
Obr. 12: Praha 1-Nové Město, čp. 774/6, půdorys 1. patra domu na Václavském náměstí (repro z: Stavitel XI, 1930, s. 20).

s mléčnou fólií.⁶⁵⁾ V případě Václavského náměstí se jedná o jedinou Baťovu stavbu v Praze, která byla v roce 1958 zapsána na seznam nemovitých památek, což jí zaručuje jistou míru ochrany. Velkou úpravou však prošel i dům stojící nedaleko, v Celetné ulici. Ta se uskutečnila v roce 1991. Nejvýrazněji se projevila na výměně původních přízemních výkladců do Celetné ulice, skla byla upevněna do masivních dřevěných rámců a vně stojící sloupy byly obloženy do tvaru kvádrů. Zcela recentně (2013–2014) proběhla další celková úprava této stavby, jež se dotýká jak interiéru, tak exteriéru. Přízemní výkladce do Celetné byly vyměněny za nové, jež připomínají původní tvar. Skleněné výplně na fasádě do Štupartské ulice, byly též vyměněny a došlo i k posunutí vchodu. Bylo přistoupeno k celkové rekonstrukci všech pater, vybudování dělicích příček a k výměně střešní krytiny. Na rozdíl od domu na Václavském náměstí je Gočárova stavba na Celetné chráněna pouze v rámci pražské památkové rezervace. Ani jméno slavného architekta nepomohlo k tomu, aby byla prohlášena za kulturní památku, o což se již v roce 2007 pokoušel profesor Rostislav Švácha a inženýr Václav Jandáček.⁶⁶⁾

Aktuální situaci baťových obchodních domů ilustruje i čerstvý případ z Mariánských Lázní, kde byl v polovině června tohoto roku uzavřen tamní Dům služby. Nyní mu zřejmě hrozí demolice kvůli závažným vadám v nosné konstrukci. Na vině je pravděpodobně použití později zakázaného hlinitanového cementu při stavbě budovy. Firma Baťa proto nejspíše přistoupí ke kontrole dalších budov ze 30. let.

MOŽNÉ SROVNÁNÍ DALŠÍCH OBCHODNÍCH DOMŮ

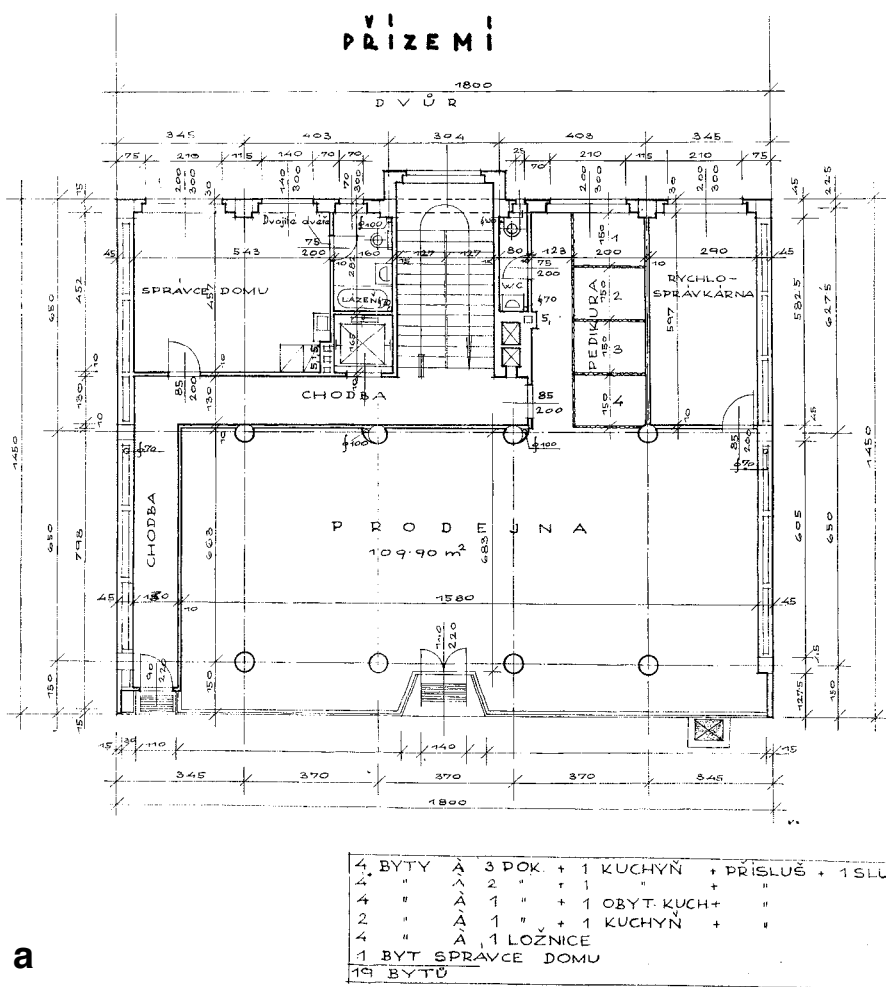
Pro stavební expanzi firmy Baťa se v československém kontextu srovnání hledá velmi těžko. Nejblíže k baťovské strategii prodejních novostaveb měla snad firma Brouk a Babka, založená v roce 1908. Svoji centrálu si zbudovala na pražské Letné, o dvacet let později začala ale zakládat i mimopražské pobočky.⁶⁷⁾ Postupně vznikly v Českých Budějovicích, Brně, Bratislavě, Plzni, Ostravě a Liberci a poslední znovu v Praze – Bílá Labuť, dokončená v roce 1939. Na rozdíl od firmy Baťa byly tzv. „broukářny“ navrhovány různými architekty. Přesto nesou obdobný soubor jednotlicích znaků firemní architektury, mezi něž

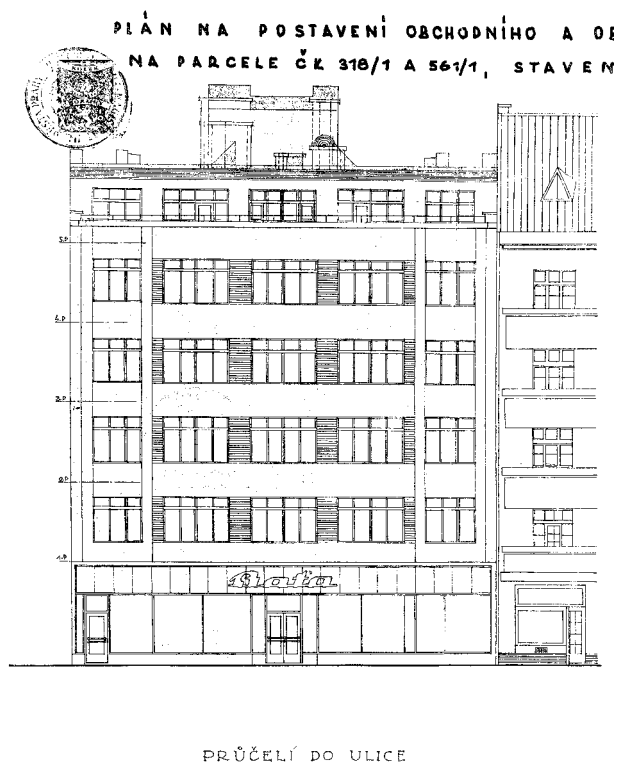
Obr. 13: Praha 1-Nové Město, čp. 774/6, interiéry prodejny na Václavském náměstí (repro z: Stavitel XI, 1930, s. 22).

patří vůči fasádě kolmo umístěné výkladce a zahlbubený vstup. Přestože jich bylo vystavěno oproti baťovským domům poměrně málo, jejich kvalita je ve všech případech velmi vysoká a snese srovnání s ranými příklady Baťových staveb.

Další možnost srovnání nabízejí budovy, jež sice postrádaly společného objednavatele, ale které ve 20. a 30. letech vznikaly na Novém Městě pražském, tedy v těsném sousedství domu na Václavském náměstí. Nejblíže se nachází bývalý obchodní dům ARA, vystavený podle návrhu Milana Babušky mezi léty 1927–1928 na rohu ulic Perlová a 28. října. Mohli bychom sem také zařadit palác Olympic od Jaromíra Krejčara, který vznikl již od roku 1923,⁶⁸⁾ obchodní dům Te-Ta Ernsta Mühlsteina a Victora Fürtha z let 1933–1934 v Jugmannově ulici, dům Habich ve Štěpánské ulici postavený mezi léty 1927–1928 podle návrhu Josefa Havlíčka a na Národní třídě ve stejné době vzniknuvší palác Chicago od architekta Jaroslava Polívky. Do podoby dolní části Václavského náměstí významně promluvil Ludvík Kysela jako autor hned čtyř výrazných obchodních staveb. Do poloviny 30. let řadíme též Dům Svazu československého díla stojící na Národní třídě, dílo Oldřicha Starého.⁶⁹⁾ Není náhodou, že se všechny tyto příklady kvalitních obchodních domů nacházejí na poměrně malém území Nového Města pražského. Také

a

b

ZLÍN V ČERVNU 1931
DOPLNĚNO V ZÁŘÍ 1932

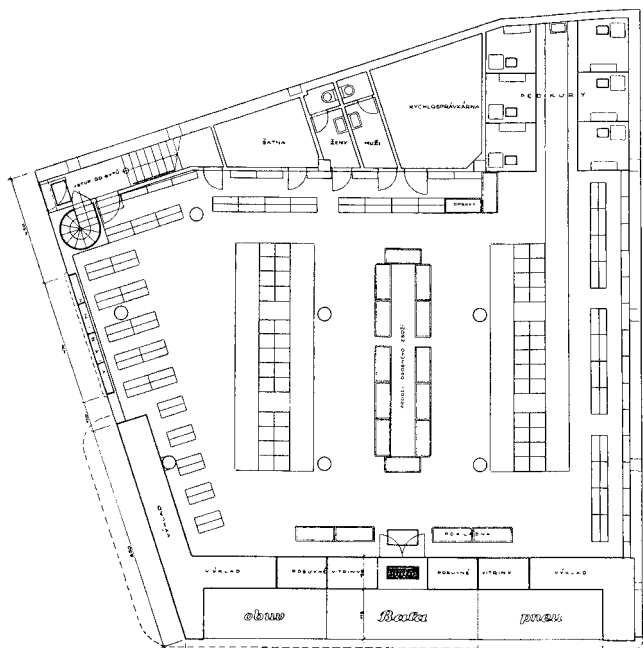
Baťa ostatně umístil svou nej-reprezentativnější budovu právě sem. Pro pozdější Domy služby stavěné od roku 1932 už je nicméně příhodnější srovnání spíše s dobovou produkcí činžovních domů.

ZÁVĚR

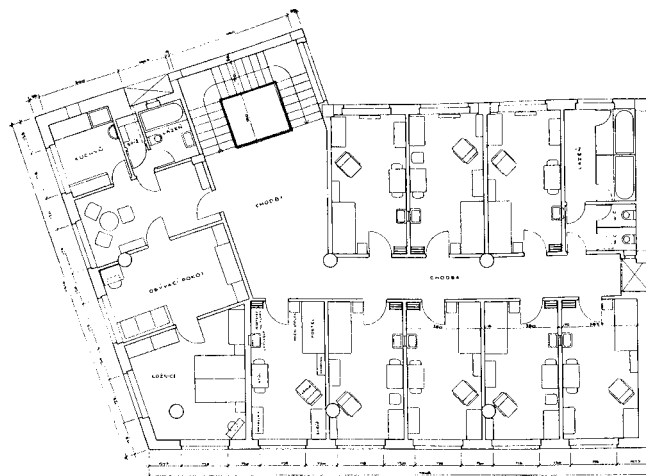
Osm staveb, které spojuje jeden objednatel, dnes působí vzájemně velmi odlišně. Pouze dům na Václavském náměstí je stále v majetku firmy Baťa. Prodejna je též umístěna ve vršovickém domě, jehož vlastníkem je však hlavní město Praha. Přestože pražské stavby tvoří v celkové produkci baťovských obchodních domů malý vzorek, zastupují téměř celé období, ve kterém byl tento typ objektů budován. Z toho důvodu nám umožňují nahlédnout na problematiku Domů služby obecněji, ať již ve smyslu postupných proměn architektonické koncepce, nebo jejich pozdějšího osudu. Téměř všeobecně přijímanou tezi o baťovských obchodních domech, které byly označovány za nejmodernější paláce ze skla a oceli,⁷⁰⁾ jak by-

lo ukázáno, nelze používat plošně. Tato charakteristika jistě vystihuje nejranější příklady Domů služby, dům na Václavském náměstí či několik dalších výrazných solitérů, jež brzy po roce 1930 vyrostly v obchodně významných lokalitách. Pozdější stavby byly v Praze však výrazně orientované na bydlení, což ovlivnilo i jejich velikost dosahující pěti až šesti pater, což téměř nemá mimo Prahu obdoby. Průměrný Dům služby Baťa v Československu lze popsat řekněme jako dvou až třípatrovou stavbu, jejíž fasáda byla členěna buď pásovými či poměrně často jednotlivými okny, v přízemí s prosklenými výkladci. Od roku 1932 tedy můžeme i na území Prahy pozorovat ústup od působivého, ale jistě i nákladného použití prosklených zavěšených fasád a příklon k běžnému typu zděného průčelí s okny. Nelze vyloučit, že podobu obchodních domů ovlivnila i hospodářská krize na počátku 30. let 20. století. Avšak většina výrazných zástupců zlínské architektury vznikla právě až v průběhu 30. let (např. správní budova firmy, kino, památník Tomáše Bati, Společenský dům v Otrokovicích). Lze předpokládat, že větší důležitost než samotnému architektonickému zpracování obchodních domů byla dána úpravě proskleného přízemí, reklamním nápisům, světlé reklamě a světle šedé barvě celé stavby, jež tvořily i v rámci pozdějších Domů služby jasné jednotící prvky

Obr. 14: Praha 9-Vysočany, čp. 608/312: a – půdorys prodejního přízemí; b – návrh hlavní fasády, 1931–1932 (Stavební archiv MČ Praha 9, rephot V. Tutr, 2014).

Obr. 15: Praha 7-Holešovice, čp. 683/22, půdorys prodejního přízemí (repro z: *Architekt SIA XXXV*, 1936, s. 385).

Obr. 16: Praha 7-Holešovice, čp. 683/22, půdorys 1. obytného patra (repro z: *Architekt SIA XXXV*, 1936, s. 385).

firemní architektury.⁷¹⁾ Přesto byly v dobovém tisku obchodní domy za moderní paláce, které ožvíjí obchod v jednotlivých městských částech, označovány i nadále.

Výstup projektu Vnitřních grantů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2013 (VG037).

POZNÁMKY

- 1) L. Horňáková, Stavební expanze firmy Baťa, vývoz architektury, výrobní, obchodní i životní filozofie, in: L. Horňáková ed., *Fenomén Baťa, zlínská architektura 1910–1960*. Zlín: Krajská galerie výtvarného umění ve Zlíně 2009, s. 113–121; V. Šlapeta, Baťa, architektura a urbanismus 1910–1950. Zlín: Státní galerie ve Zlíně 1991, s. 15.
- 2) Tento článek vychází z bakalářské práce autorky: A. Dorňáková, *Obchodní domy Baťa v Praze. Ústav pro dějiny umění, FF UK, 2013*. Za pomoc a cenné rady jak s bakalářskou prací, tak i s tímto článkem bych ráda touto cestou poděkovala Dr. Richardu Biegelovi a prof. Rostislavu Šváchovi.
- 3) L. Horňáková, o. c. v pozn. 1, s. 57.
- 4) L. Bábek, K provozu stavebního oddělení firmy Baťa, in: *Zlínský funkcionalismus, Sborník příspěvků sympózia pořádaného u příležitosti 100. výročí narození Františka Lydie Gahury a 90. narozenin Vladimíra Karfíka*, Zlín 1991, s. 71.
- 5) 27 roků Baťových prodejen, *Lidový deník*, 30. 9. 1944 (Moravský zemský archiv (dále MZA) v Brně, Státní okresní archiv (dále SOKA) Zlín, fond Baťa, a. s., Zlín, sign. II/8 – výstřižková služba, inv. č. 102, ev. č. 102, fol. 307).
- 6) I. Velebilová, František L. Gahura a první moderní obchodní domy ve středních Čechách, vytváření stylu obchodních domů firmy Baťa. Diplomová práce. Seminář dějin umění, FF MU. Brno 2006, s. 10, rkp.
- 7) Čtyřicátá prodejna obuvi Baťa ve Velké Praze, *Český deník, Plzeň* 8. 6. 1931 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 102, ev. č. 102).
- 8) Více se touto problematikou zabývá T. Kovaříková, *Obchodní domy firmy Baťa*. Diplomová práce. Katedra dějin umění, FF UP, Olomouc 2013, rkp.
- 9) K. Bečková, *Václavské náměstí v běhu staletí*. Praha: Schola ludus pragensia 1993.
- 10) J. Muková – L. Lancinger – D. Šimková, *Stavebně historický průzkum, čp. 774/6, Praha SÚRPMO 1987*, s. 2 (uloženo v knihovně NPÚ ÚOP v hl. městě Praze).
- 11) Hugo Vavrečka ve svých pamětech vzpomíná, že doporučil Tomáši Baťovi, aby dal v prvních letech po 1. světové válce do pořádku pro-

dejnu na rohu Václavského náměstí a učinil z ní vzor moderního obchodu a také mu neustále doporučoval, aby vybudoval síť prodejen, in: H. Vavris, *Život je spíš román*. Třebíč 1997, s. 24–25.

- 12) Nový skleněný dům v Praze, *Lidové noviny, Brno* 27. 9. 1929 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 133, ev. č. 133, fol. 34).
- 13) *Časopis Stavitel VIII*, 1927; Stavební archiv MČ Praha 1, dům čp. 774/6.
- 14) Mezi výhody železné konstrukce patřila rychlejší realizace stavby a větší nosnost, která by umožnila redukci pilířů, avšak vyžadovala by např. náročnější protipožární opatření. Továrnick Baťa postaví také v Praze na Václavském náměstí obchodní dům, in: *Podřevnicko, Zlín* 27. 12. 1927 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104).
- 15) Z. Lukeš, Vladimír Karfík vypráví, *Revolver revue* 42, 2000, s. 305–306.
- 16) Stavební archiv, o. c. v pozn. 13.
- 17) Obchodní dům fy. Baťa v Praze, *Stavitel VIII*, 1929–1930, s. 156–158.
- 18) H. Steiner, *Novinky v oboru světelné reklamy*, *Architekt SIA, XXXIV*, 1935, s. 15.
- 19) Baťův dům v Praze, in: Příloha Sdělení k číslu 46 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 101, ev. č. 101, fol. 279).
- 20) Tamtéž.
- 21) Tamtéž.
- 22) Dům služby, in: Jas, Praha 7. 11. 1930 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104).
- 23) Náš mluvící dům a průhledný dům, in: Sdělení zaměstnanců fy. T.&A. Baťa XII. Zlín 23. 11. 1929, s. 1.
- 24) I. Velebilová, o. c. v pozn. 6, s. 13–14.
- 25) B. Laštůvková – M. Laštůvka, *Plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru (1840–1842)*. Praha: Archiv hl. města Prahy 2005.
- 26) Stavební archiv MČ Praha 3, dům čp. 109/66.
- 27) Nový Dům služby Baťa ve Velké Praze, *Lidové listy, Praha* 18. 9. 1931 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104, fol. 254).
- 28) Baťovy „Domy služby“, *Vinohradské listy, Praha* 16. 1. 1932 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104).
- 29) L. Horňáková, Miroslav Drofa: architektonické dílo, *Prostor Zlín V*, č. 4, 1997, s. 20–22.
- 30) Stavební archiv MČ Praha 4, dům čp. 113/17.
- 31) Tamtéž.
- 32) Stavební archiv MČ Praha 9, dům čp. 608/312.
- 33) K. Bečková, *Zmizelá Praha. Dodatky II. Historická předměstí a okraje města – pravý břeh Vltavy*. Praha 2003.
- 34) Stavební archiv, o. c. v pozn. 32.
- 35) Tamtéž.
- 36) Z. Lukeš, o. c. v pozn. 15, s. 304–305.

- 37) P. Šámal – A. Rymarev, Domy na Starém Městě pražském IV. Praha 2006, s. 25–26.
- 38) M. Píša – M. Misař, Stavebně-historický průzkum domu čp. 596 v Celetné ulici. Praha 2006 (uloženo v knihovně NPÚ ÚOP v hl. městě Praze).
- 39) Před stavbou nejmodernějšího obchodního paláce v Praze, Express, Praha 2. 12. 1938 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa, II/8 – výstřižková služba, inv. č. 133, ev. č. 133).
- 40) Vystavění podloubí mělo být součástí plánovaného rozšíření ulice Štupartské, k čemuž však nikdy nedošlo, viz Stavební archiv MČ Prahy 1, dům čp. 596/15.
- 41) Tamtéž.
- 42) V. Karfík, Architekt si spomína. Bratislava: Spolok architektov Slovenska 1993, s. 97.
- 43) Nový Dům služby, in: Praha XIII, 15. 12. 1935 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa, II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104, fol. 324).
- 44) Stavební archiv MČ Praha 10, dům čp. 374/27.
- 45) Z. Lukeš, o. c. v pozn. 15, s. 305.
- 46) Stavební archiv, o. c. v pozn. 44.
- 47) R. Švácha – Z. Lukeš, Moravští architekti v meziválečné Praze, Vlastivědný věstník moravský 36, č. 1, 1984, s. 23.
- 48) Dům služby Baťa v Praze VII, Architekt SIA, 11, 1936, s. 385.
- 49) K. Bečková, o. c. v pozn. 33.
- 50) Stavební archiv MČ Praha 8, dům čp. 286/26.
- 51) Tamtéž.
- 52) P. Vlček, Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004, s. 356.
- 53) Z. Lukeš, Josef Gočár. Praha: Titanic 2010, s. 194.
- 54) L. Horňáková, o. c. v pozn. 29.
- 55) Táž, František Lydie Gahura 1891–1958: projekty, realizace a sochařské dílo. Zlín: Krajská galerie výtvarného umění 2006.
- 56) V. Karfík, o. c. v pozn. 42.
- 57) P. Toman, Nový slovník československých umělců. Praha 2000, s. 653.
- 58) Celetná ulice má být znešvářena Baťovým palácem?, Nový deník, Praha 9. 11. 1933 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa, II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104).
- 59) Baťův dům v Praze I., Magazin Družstevní práce 5, 1934 (MZA v Brně, SOKA Zlín, Baťa, II/8 – výstřižková služba, inv. č. 104, ev. č. 104, fol. 320).
- 60) Stavební archiv MČ Praha 1 (čp. 774/6, čp. 596/15); Praha 3; Praha 4 (čp. 113/17); Praha 8 (čp. 286/26); Praha 10 (čp. 374/27).
- 61) Za poskytnutou informaci děkuji profesoru R. Šváchovi; viz též nepublikovaná práce L. Kos, Ochrana památek funkcionalistické architektury: úspěchy a nezdary. Diplomová práce. Katedra dějin umění, FF UP, Olomouc 2013.
- 62) Stavební archiv MČ Praha 7, dům čp. 683/22.
- 63) Stavební archiv, o. c. v pozn. 13.
- 64) R. Švácha, Obnova domu Baťa, Rudé právo 69, 304, 30. 12. 1989, s. 5.
- 65) Stavební archiv, o. c. v pozn. 13.
- 66) R. Švácha – V. Jandáček, Obchodní dům Baťa v Celetné ulici, návrh na prohlášení za kulturní památku, Za starou Prahu: Věstník Klubu Za starou Prahu 37 (VIII.), č. 2–3, 2007.
- 67) J. Slabý, Naši selfmademani – Jaroslav Brouk, Ilustrovaný magazín pro moderní podnikání III, č. 1, s. 3–8.
- 68) L. Ševeček, Miroslav Lorenc a Jaromír Krejcar. Zlínská moderní architektura a pražská avantgarda. Zlín: Státní galerie 1995, s. 49.
- 69) A. Vondrová, Český funkcionalismus 1920–1940. Architektura. Praha 1978.
- 70) L. Horňáková, o. c. v pozn. 1.
- 71) M. Oravová, Reklama a propagace firmy Baťa ve Zlíně (1894–1945), in: Zlínsko od minulosti k současnosti 19, Zlín 2002, s. 33–78.

DIE KAUFHÄUSER BAŤA IN PRAG

Die Firma Baťa und ihre Architektur registrieren jüngst eine Wiederbelebung des Forscherinteresses. Etwas an der Seite blieben aber die Neubauten von Kaufhäusern und Fachgeschäften, die immerhin ein bedeutendes, in die Stadtmitten mancher Städte Böhmens und Mährens eindringendes Element darstellen. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit dem Schicksal von acht ausgewählten Häusern der Dienste der Firma Baťa, die sich in Prag befinden. Die Auswahl umfasst nahezu die ganze Entstehungsperiode der Kaufhäuser und ermöglicht zugleich das Eindringen der Baťa-Architektur in verschiedene städtebauliche Zusammenhänge im Rahmen einer einzigen Stadt zu verfolgen. Den ersten und zugleich bestimmt bedeutendsten Neubau der Firma stellte das 1929 erbaute Haus des Dienstes am Wen-

zelsplatz dar. An seiner äußeren und inneren Gestalt beteiligten sich mehrere Architekten, unter ihnen Josef Gočár und Ludvík Kysela. Es handelt sich um einen sehr qualitativ hochwertigen Bau mit der Stahlbetonkonstruktion, an die die durch Bandfenster und weiße Opaxitglasbänder gegliederten verglasten Fassaden gehängt waren. Dieses Haus wurde zu einem bestimmten Muster für zwei einander sehr ähnliche Häuser des Dienstes, die in Žižkov und Nusle zwischen den Jahren 1931–1932 entstanden, an denen man sich noch der vollverglasten Straßenfassade bediente. Das gemeinsame Zeichen dieser Bauten war die mehr ausgedruckte Präferenz der Handelsfunktion vor der Administrations- oder Wohnfunktion. Mit dem vierten Kaufhaus Baťa in Vysočany kommt schon 1932 die ausdrucksvollere Abneigung von der progressiven funktionalistischen Architektur eher zum Wohnhaus mit einem Ladengeschoss. Aus den nachfolgenden Bauten vom ähnlichen Typ lässt sich nur der Entwurf von Josef Gočár für das 1934 erbaute Kaufhaus in der Celetná G. bereits im Zentrum historischen Prags hervorheben. Die Häuser des Dienstes sind in der Literatur am Beispiel von wenigen äußerst interessanten Solitären dargestellt, die als Paläste aus Glas und Stahl beschrieben werden. Solche Beschreibung lässt sich aber nicht auf die gesamte Produktion beziehen. Ab dem Repräsentationspalast am Wenzelsplatz verwandelten sie sich im Laufe von ein paar Jahren in die gewöhnlichen Wohnbauten, obwohl sie in der zeitgenössischen Presse weiterhin hervorgehoben wurden. Statt der progressiven Architektur ihre Erkennungszeichen beschränkten sich sämtlich auf die einheitliche Präsentation der Firmenwerbung, die verglasten Erdgeschossladen und die typische helle Fassadenfarbe.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Prag 1-Neustadt, Nr. Konskr. 774, Wenzelsplatz 6, Hauptfassade des Kaufhauses Baťa (Foto A. Dorňáková, 2014).

Abb. 2: Prag 1-Neustadt, Nr. 774, Kaufhaus Baťa: a – Fassade in den Platz Jungmannovo náměstí (Repro aus der Zeitschrift Stavba VIII, 1929–1930, S. 157), b – Fassade am Jungmannovo náměstí (Foto V. Tutr, 2014).

Abb. 3: Prag 3-Žižkov, Nr. 109, Husitská 6, Kaufhaus Baťa, Ende der 1930er Jahre (Repro aus dem MZA [Mährisches Landesarchiv] Brno, SOKA [Staatliches Bezirksarchiv] Zlín).

Abb. 4: Prag 4-Nusle, Nr. 113, Nuselská 17, Kaufhaus Baťa, Ende der 1930er Jahre (Repro aus dem MZA Brno, SOKA Zlín).

Abb. 5: Prag 9-Vysočany, Nr. 608, Sokolovská 312, ehemaliges Kaufhaus Baťa (Foto A. Dorňáková, 2013).

Abb. 6: Prag 1-Altstadt, Nr. 596, Celetná 15: a – Kaufhaus Baťa, 1930er Jahre (Repro aus MZA Brno, SOKA Zlín), b – ehemaliges Kaufhaus Baťa, Hauptfassade (Foto V. Tutr, 2014).

Abb. 7: Prag 10-Vršovice, Nr. 374, Moskevská 27, ehemaliges Kaufhaus Baťa (Foto A. Dorňáková, 2013).

Abb. 8: Prag 7-Holešovice (Letná) Nr. 683, Milady Horákové 22, ehemaliges Kaufhaus Baťa (Foto A. Dorňáková, 2013).

Abb. 9: Prag 8-Libeň, Nr. 286, Zenklova 26, ehemaliges Kaufhaus Baťa (Foto A. Dorňáková, 2013).

Abb. 10: Prag 3-Žižkov, ehemaliges Kaufhaus Baťa heute (Foto V. Tutr, 2014).

Abb. 11: Prag 4-Nusle, ehemaliges Kaufhaus Baťa heute (Foto A. Dorňáková, 2014).

Abb. 12: Prag 1-Neustadt, Wenzelsplatz, Kaufhaus Baťa, Grundriss vom 1. Obergeschoss (Repro aus: Stavitel XI, 1930, S. 20).

Abb. 13: Prag 1-Neustadt, Wenzelsplatz, Kaufhaus Baťa, Ladeninneres (Repro aus: Stavitel XI, 1930, S. 22).

Abb. 14: Prag 9-Vysočany, ehemaliges Kaufhaus Baťa: a – Grundriss vom Erdgeschossladen, b – Straßenfassade, Entwurf (Bauarchiv des Stadtteils Prag 9, Repro V. Tutr, 2014).

Abb. 15: Prag 7-Holešovice (Letná), ehemaliges Kaufhaus Baťa, Grundriss vom Erdgeschossladen (Repro aus: Architekt SIA XXXV, 1936, S. 385).

Abb. 16: Prag 7-Holešovice (Letná), ehemaliges Kaufhaus Baťa, Grundriss vom 1. Wohngeschoss (Repro aus: Architekt SIA XXXV, 1936, S. 385).

(Übersetzung J. Noll)